

MAËTJA E FUNKSIONEVE TË IMPORT-EKSPORTIT NË SHQIPËRI*

DHJETOR, 2006

ILIR VIKA

PËRMBAJTJA

<i>Abstrakt</i>	5
<i>1. Hyrje</i>	6
<i>2. Matja e funksioneve të kërkesës për importe dhe të ofertës në eksporte</i>	9
<i>3. Përfundime</i>	20

ABSTRAKT

Ky material diskutimi përdor një model të korrektimit të gabimit, me qëllim matjen e elasticitetit të flukseve të importit/eksportit të mallrave drejt/nga Shqipëria kundrejt kërkesës së brendshme (së huaj) reale, zhvillimeve në çmimet relative në vend dhe në botë, si dhe luhatjeve në monedhën vendase. Ky model, ka për qëllim të identifikojë nëse flukset tregtare reagojnë në mënyrë të ndryshme ndaj variablave të mësipërm në periudhën afatgjatë dhe atë afatmesme. Vlerësimi i elasticiteteve të tregtisë bëhet për të parashikuar flukset e ardhshme tregtare dhe për të ndihmuar vendimmarrësit në zgjedhjen midis politikave tregtare dhe alternativave të zhvlerësimit të kursit të këmbimit, me qëllim përmirësimin e bilancit tregtar të mallrave.

1. HYRJJE

Zhvillimet në flukset e tregtisë së jashtme mund të kenë implikime mjaft të mëdha për ekonomitë e vogla dhe të hapura. Për këtë arsye, prirjet e tyre ndiqen nga afër nga tregjet dhe vendimmarrësit, të cilët hartojnë politika makroekonomike. Me qëllim ruajtjen e stabilitetit ekonomik të brendshëm dhe të jashtëm, bilanci negativ midis importeve dhe eksporteve duhet të financohet nëpërmjet një sasive të njëjtë pozitive fluksesh hyrëse të kapitalit neto. Për këtë arsye, parashikimi i ofertës në eksporte dhe i kërkesës për importe gjejnë mjaft përdorim praktik në prodhimin dhe modelimin e bilancit të pagesave për arsye të politikave. Krahas kësaj, njohja e shkallës së elasticitetit të importeve dhe eksporteve i ndihmon vendimmarrësit për të zgjedhur midis politikave tregtare apo alternativave të zhvlerësimit të kursit të këmbimit, me qëllim përmirësimin e pozicionit të tregtisë së jashtme me pjesën tjetër të botës.

Teoria tradicionale ekonomike mbi tregtinë e jashtme lidh sasinë afatgjatë të kërkuar për importe (eksporte) me rritjen e të ardhurave të brendshme (të jashtme), me zhvillimet në çmimet vendase dhe të huaja, si dhe me ndryshimin e vlerës së monedhës vendase. Kontributet e hershme në këtë fushë u përqendruan fillimisht në efektet e çmimeve relative mbi flukset tregtare. Dy studime të krahasueshme në këtë drejtim janë analizat e kryera nga Orcutt (1950) dhe Kreinin (1967), të cilët u përpoqën të shpjegonin elasticitetet e importit dhe të eksportit për një numër vendesh, si funksion të çmimeve.

Megjithatë, analizat e mëvonshme ekonometrike marrin parasysh faktin se në shpjegimin e zhvillimeve të bilancit tregtar, veçanërisht në kontekstin e një ekonomie në zhvillim, efektet e të ardhurave ishin po aq të rëndësishme sa edhe elasticiteti i çmimeve. Në rastin e modelit të dy vendeve, edhe nëse çmimet mbeten konstante dhe të ardhurat rriten me ritme të njëjta, teorikisht, bilanci tregtar në secilin vend do të ndryshonte nëse elasticitetet e të ardhurave të kërkesës së tyre për importe ndryshojnë ndërmjet tyre. Në këtë rast, duke supozuar fillimisht një llogari të ekuilibruar tregtare, vendi me elasticitetin më të lartë në importe do të ketë një rritje më të lartë

në importe sesa në eksporte, duke përkeqësuar kështu bilancin e tregtisë së jashtme dhe duke ushtruar presion në rënien e vlerës së monedhës vendase. Houthakker dhe Magee (1969) kanë vlerësuar elasticitetin e të ardhurave dhe të çmimeve për një numër vendesh të zhvilluara dhe rezultatet e përfutuara kanë treguar se ndonëse prodhimi dhe çmimet e tyre janë rritur me të njëjtat ritme, në disa vende, përmirësimi ose përkeqësimi i bilancit tregtar është ndikuar nga ndryshimet në elasticitetet e të ardhurave të kërkesës së tyre për importe.

Megjithatë, rënia e sistemit Bretton Woods i dha fund periudhës së kurseve të pandryshueshme të këmbimit. Studiuesit dhe vendimmarrësit nuk ishin të njohur me ndryshimet në bilancet tregtare, për shkak të luhatjeve në këmbimin valutator. Perceptimet e para mbështeteshin në supozimin se madhësia dhe koha e efekteve të kursit të luhatshëm të këmbimit mbi flukset tregtare kishte ngjashmëri me reagimet ndaj çmimeve relative. Në kërkim të evidencave empirike mbi ndikimet e çmimeve dhe të kursit të këmbimit në tregtinë e jashtme, shumë studime kanë përdorur të dy variablat, duke i ndryshuar ose përshtatur, me qëllim identifikimin e efekteve të kombinuara ose të veçanta (shiko për shembull Junz & Rhomberg (1973); Wilson & Takacs (1979); Warner & Kreinin (1983); Bahmani-Oskooee (1986); Bahmani-Oskooee & Niroomand (1998); Bahmani-Oskooee & Kara (2003, 2005).

Wilson dhe Takacs (1979), duke përdorur të dhëna nga gjashtë vendet më të mëdha industriale për periudhën 1957-1971, dolën në përfundimin se (i) reagimi i plotë i importeve dhe eksporteve ndaj ndryshimeve në kursin e këmbimit kishte prirje të ishte më i shkurtër sesa ndaj ndryshimeve në çmime; dhe (ii) flukset tregtare ishin fillimisht shumë më të ndjeshme ndaj luhatjeve në kursin e këmbimit sesa ndaj ndryshimeve në çmime. Megjithatë, rezultatet bazohen në një periudhë model, në të cilën kurset e këmbimit janë fikse për shkak të marrëveshjes së Bretton Woods. Për këtë arsye, shkalla dhe përmasat e reagimit mund të mos jenë shumë bindëse.

Një studim tjetër krahasues i kryer nga Warner dhe Kreinin (1983) tregoi se ndarja e çmimeve në përbërës të çmimeve dhe të

kursit të këmbimit dha rezultate më të sakta sesa variabli i përbërë i çmimeve relative. Duke krahasuar ecurinë e importeve dhe të eksporteve në disa ekonomi të mëdha para dhe pas funksionimit të sistemit Bretton Woods, ata dolën në përfundimin se kurset luhatëse të këmbimit janë përcaktues të rëndësishëm të flukseve të importeve dhe eksporteve.

Bahmani-Oskooee (1986) vlerësoi shpejtësinë dhe përmasat e efekteve të çmimeve relative dhe të kursit të këmbimit në Brazil, Greqi, Indi, Izrael, Kore, Afrikë e Jugut dhe në Tailandë për periudhën 1971-1980. Rezultatet treguan se flukset tregtare reagon më shpejt ndaj luhatjeve të kursit të këmbimit sesa ndaj ndryshimeve të çmimeve, rezultate të cilat përputhen me gjetjet e Wilson dhe Takacs (1979). Megjithatë, shkalla dhe përmasat e reagimeve të llogaritura nga Bahmani-Oskooee (1986) – ndryshe nga rezultatet e Wilson dhe Takacs (1979) – treguan se kërkesa për importe dhe eksporte në këto vende në zhvillim ishte më e ndjeshme ndaj ndryshimeve në çmime sesa ndaj luhatjeve të kursit të këmbimit.

Në rastin e Shqipërisë, Shtylla dhe Sojli (2006) kanë kombinuar efektet e çmimeve relative dhe të kursit të këmbimit mbi flukset tregtare në një variabël të vetëm të kursit real të këmbimit, duke mos bërë kështu asnjë dallim midis elasticiteteve të tyre. Duke përdorur të dhëna tremujore nga viti 1997 deri në vitin 2003, ato gjetën se ndikimi afatgjatë i kursit real efektiv të këmbimit mbi vëllimin e importeve është disi më i lartë sesa ai i PBB-së së brendshme. Në ekuacionin e eksportit, marrëdhënia midis eksporteve aktuale dhe kursit real të këmbimit me një vonesë kohore ishte në kundërshtim me pritshmërinë si në periudhën afatgjatë dhe në atë afatshkurtër, gjë që mund të kishte lindur nevojën për një test mbi efektet e njohura si kurba 'J'.

Një material tjetër nga Agolli (2004) ka analizuar reagimin e flukseve tregtare dypalëshe në Shqipëri, si një funksion i të ardhurave, çmimeve relative dhe i një variabli që mat pasigurinë e kursit të këmbimit. Rezultatet empirike kanë treguar se në periudhë afatgjatë, vëllimi i eksporteve dhe importeve shqiptare me Greqinë, Gjermaninë, Italinë ishin shumë më të ndjeshëm ndaj

pasigurisë së kursit të këmbimit sesa ndaj ndryshimeve të çmimeve relative, ndonëse shkalla e reagimit ishte më e lidhur me specifikat e vendeve.

Ky material diskutimi përdor një model korrektimi të gabimit për të matur elasticitetin e flukseve të importit (të eksportit) të mallrave në (nga) Shqipëri, lidhur me kërkesën reale (të jashtme), zhvillimet në çmimet relative jashtë dhe brenda vendit dhe luhatjet në vlerën e monedhës vendase. Specifikimi i modelit gjithashtu synon të gjejë nëse flukset tregtare nuk reagojnë njësoj ndaj variablave shpjegues në periudhë afatgjatë dhe afatshkurtër. Në pjesën tjetër të prezantimit flitet për metodologjinë e përdorur në modelin e korrektimit të gabimit dhe më pas diskutohen vlerësimet e elasticitetit, të cilat janë të nevojshme për parashikimin e flukseve të ardhshme tregtare, si dhe hidhet dritë mbi politikën ekonomike për kufizimin e deficiteve tregtare.

2. MATJA E FUNKSIONEVE TË KËRKESËS PËR IMPORTE DHE TË OFERTËS NË EKSPORTE

METODOLOGJIA

Për të vlerësuar kërkesën për importe dhe ofertën në eksporte, i kemi marrë format përkatëse funksionale nga Bahmani-Oskooee (1986), ku vëllimi i importeve (eksporteve) të mallrave është përcaktuar nga kërkesa e brendshme (e jashtme), çmimet relative dhe kursi i këmbimit. Në formën më të thjeshtë, marrëdhënia afatgjatë në secilin ekuacion mund të vlerësohet si më poshtë:

$$\log(x_t) = \lambda_0 + \lambda_1 \cdot \log(y_t) + \lambda_2 \cdot \log(p_t) + \lambda_3 \cdot \log(e_t) + v_t \quad (1)$$

ku,

t = periudha tremujore;

x_t = importet (eksportet) e mallrave në monedhën vendase në tremujorin t ;

y_t = i) në ekuacionin e importit është PBB reale tremujore e brendshme në lekë, ii) në ekuacionin e eksportit është PBB reale e huaj, bazuar në peshat që zë eksporti me Italinë, Greqinë,

Gjermaninë dhe Turqinë;

p_t = çmimet relative matur si raporti midis indeksit të çmimeve të huaja¹ dhe atij të çmimeve të brendshme (PF/PD); i) në ekuacionin e importit përdoren IÇK-të, ndërkohë që ii) në ekuacionin e eksportit përdoret raporti i çmimeve të mallrave të tregtueshëm;

e_t = kursi mesatar i këmbimit: i) ekuacioni i importit përdor kursin efektiv të këmbimit të lekut, sipas peshave tregtare me Italinë, Greqinë, Turqinë, Gjermaninë dhe Kinën; ndërkohë që ii) ekuacioni i eksportit përdor kursin e këmbimit lek/euro;

$\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3$ = parametrat afatgjatë;

v_t = termi i gabimit.

Ekuacioni (1) përvijon lidhjen afatgjatë ndërmjet variablave në ekuacionet e importit dhe eksportit. Për shkak se të gjitha të dhënat janë shprehur si logaritme natyrore, parametrat tregojnë elasticitetin e flukseve tregtare në lidhje me variablat shpjegues. Parametri λ_1 në fillim të variablave të rezultatit të nxjerrë, tregon ndjeshmërinë e kërkesës për importe (ofertës të eksporteve) ndaj prodhimit të brendshëm (të jashtëm). Një rritje në prodhimin real (të jashtëm) duhet teorikisht të shkaktojë një rritje në kërkesën për mallra të importuar (në ofertën e eksporteve), domethënë një lidhje pozitive.

Parametrat λ_2 dhe λ_3 pritet të jenë negativë në ekuacionin e importit, pasi një rritje në raportin e çmimeve dhe një zhvlerësim në kursin efektiv të këmbimit duhet të çojnë në një sasi më të vogël importesh. Në qoftë se produktet vendase do të shtrenjtoheshin për mallra të shitur në tregje ndërkombëtare, atëherë mund të kishte një zhvendosje në shpenzime për konsum, në favor të mallrave të jashtëm. I njëjti argument përdoret edhe për ndikimin e vlerësimit të monedhës vendase në kërkesën për importe. Një rënie në kursin efektiv të këmbimit të lekut shqiptar do t'i bënte mallrat e jashtëm më tërheqëse, pasi banorët mund të blejnë më shumë mallra jashtë vendit me më pak para.

Nga ana tjetër, çmimet relative dhe kursi i këmbimit lek/euro duhet të kenë një ndikim pozitiv në sasinë e eksporteve. Kështu, parametrat λ_2 dhe λ_3 rezultojnë pozitivë. Një rritje relativisht më e shpejtë në çmimet vendase do ta pakësonte raportin e çmimit dhe

do t'i bënte produktet vendase më të kushtueshme ndaj importuesve ndërkombëtarë. Kërkesa e jashtme për mallra të prodhuar në Shqipëri gjithashtu do të bjerë, në përgjigje të vlerësimit të vlerës së lekut, pasi tashmë nevojiten më shumë para për të blerë të njëjtën sasi mallrash, çmimi i të cilëve shprehet në lekë.

Zakonisht është pranuar që flukset tregtare nuk përshtaten menjëherë me ekuilibrin e tyre afatgjatë, megjithatë ato duhet t'i përgjigjen edhe ndryshimeve në periudhë afatgjatë. Për rrjedhojë, në qoftë se lidhjet afatgjata ndërmjet variablove janë bashkintegruar, të dy ekuacionet duhet të vlerësohen në një format modelimi të korrektimit të gabimit. Kjo na lejon të gjejmë sjelljen afatgjatë të variablove endogjenë dhe dinamikën e rregullimeve afatshkurtra. Kështu, ndryshimet në importe (eksporte) në çdo periudhë vlerësohen në formën log-linear, si më poshtë:

$$\Delta \log(x_t) = \beta_0 + \beta_1 \cdot \log(y_{t-1}) + \beta_2 \cdot \Delta \log(p_{t-1}) + \beta_3 \cdot \Delta \log(e_{t-1}) + \alpha_1 \cdot v_{t-1} + \beta_4 D^{97} + \beta_5 @seas(1) + \beta_6 @seas(2) + \beta_7 @seas(3) + u_t \quad (2)$$

ku shenja ' Δ ' tregon një ndryshim; l tregon numrin e vonesave kohore (u përdorën deri në 4 vonesa kohore); $\beta_1, \beta_2, \beta_3$ janë parametrat afatshkurtër; v_t është vlera e mbetur e përfutur nga lidhja afatgjatë në ekuacionin (1); $???$ mat shpejtësinë e përshtatjes të importeve (eksporteve) drejt ekuilibrit afatgjatë; D^{97} është variabla *dummy* për tremujorët e vitit 1997; $@seas$ janë variabla sezonale *dummy*; β_0 është konstante; β_5, β_6 , dhe β_7 janë parametrat që kapin efektet sezonale; u_t është termi i gabimit.

Në ekuilibrin afatgjatë, termi i korrektimit të gabimit, i matur nga ekuacioni (1) duhet të barazohet me zero. Megjithatë, një devijim i prodhimit, çmimeve relative dhe kursit të këmbimit nga ekuilibri afatgjatë duhet të bëjë që termi i korrektimit të gabimit të jetë nën zero dhe secili variabël do të duhet të përshtatet, me qëllim që të rivendoset pjesërisht marrëdhënia e ekuilibrit. Shpejtësia e këtij rregullimi kapet nga parametri α .

Secili ekuacion i importit dhe eksportit u vlerësua në një procedurë me dy etapa, sipas metodës së bashkintegrimit të Engle

dhe Granger (1987). Në hapin e parë (siç tregohet në ekuacionin (1), ekuacionet e importit dhe eksportit matin vetëm parametrat afatgjatë të vektorit bashkintegruës, së bashku me variablat përkatës dummy. Kjo masë shërben si një test i ekzistencës së bashkintegritimit apo lidhjes afatgjatë ndërmjet mallrave të importuar/eksportuar dhe variablave të tyre shpjegues.

Parametrat e vlerësuar afatgjatë nga ekuacioni (1) janë përdorur më pas në etapën e dytë (ekuacioni (2)), që mat ndjeshmërinë afatshkurtër të flukseve tregtare në një model të kufizuar të korrektimit të gabimit. Vlerësimi në këtë etapë fillon duke prezantuar maksimumi 4 vonesa kohore për variablat e diferencuar (për shkak të madhësisë së kufizuar të modelit në fjalë) dhe duke hequr gradualisht variablat e parëndësishëm nga ana statistikore. Në të dyja hapat, ekuacionet e regresionit janë vlerësuar duke përdorur metodën e katrorëve më të vegjël, duke mbuluar periudhën nga T1 1996 në T4 2005.

REZULTATET EMPIRIKE

Modelimi i ekuacioneve të importeve dhe eksporteve në një format të korrektimit të gabimit kërkon që secili nga variablat të integrohet në rendin 1. Për rrjedhojë, u përdorën testet e rrënjës së njësisë, bazuar në testet ADF dhe Phillips-Perron, për të përcaktuar nivelin e palëvizshëm të secilit variabël. Tabelat 1 dhe 2 tregojnë se pothuajse të gjithë variablat në nivele shfaqen si variabla $I(1)$. Probabilitetet e larta tregojnë se ne mund të hedhim poshtë hipotezën zero të rrënjës të njësisë në nivelin 5 %. Megjithatë disa variabla shfaqen si të palëvizshëm në nivele (domethënë, janë $I(0)$), rezultatet në testin tjetër e kundërshtojnë këtë gjë dhe tregojnë se ata mund të jenë variabla $I(1)$. Nisur nga testet e rrënjës së njësisë, regresionet standarde në formën e nivelit mund të jenë të rreme.

Tabelë 1. Testet e Rrënjës së Njësisë për Variablat e Importit.

Rezultatet e testit ADF		Rezultatet e testit Phillips-Perron	
Hipoteza zero: Rrënja e njësisë		Hipoteza zero: Rrënja e njësisë	
Nivelet	Diferenca 1	Nivelet	Diferenca 1

Variablat	Prob.	Vonesa ^a	Prob.	Vonesa ^a	Prob.	Gjerësia e intervalit ^b	Prob.	Gjerësia e intervalit ^b
Me konstante								
Importe	0.13	7	0.00	4	0.55	39	0.00	14
PBB reale	0.93	0	0.00	0	0.93	3	0.00	5
IÇK relative	0.00	9	0.23	7	0.08	4	0.01	1
NEER	0.64	3	0.14	2	0.83	2	0.00	1
Me konstante dhe trend								
Importe	0.61	5	0.00	6	0.00	15	0.00	14
PBB reale	0.14	1	0.00	0	0.26	2	0.00	5
IÇK relative	0.33	7	0.01	6	0.33	3	0.01	1
NEER	0.02	5	0.32	2	0.19	2	0.00	1
Pa konstante dhe trend								
Importe	1.00	5	0.09	7	1.00	13	0.00	20
PBB reale	1.00	0	0.00	0	1.00	3	0.00	0
IÇK relative	0.01	6	0.03	7	0.01	4	0.00	1
NEER	0.54	3	0.02	2	0.48	2	0.00	0

^aPërzgjedhje automatike e vonesave kohore bazuar në AIC; ^bPërzgjedhje e gjerësisë së intervalit Newey-West duke përdorur Bartlett kernel.

Tabelë 2. Testet e Rrënjës së Njesisë për Variablat e Eksportit.

Rezultatet e testit ADF					Rezultatet e testit Phillips-Perron			
Hipoteza zero: Rrënja e njësisë					Hipoteza zero: Rrënja e njësisë			
Nivelet			Diferenca 1		Nivelet		Diferenca 1	
Variablat	Prob.	Vonesa ^a	Prob.	Vonesa ^a	Prob.	Gjerësia e intervalit ^b	Prob.	Gjerësia e intervalit ^b
Me konstante								
Eksporte	0.70	9	0.00	8	0.38	1	0.00	4
PBB me jashtë	0.69	4	0.52	7	0.30	13	0.00	13
IÇK relative	0.00	8	0.03	8	0.29	3	0.00	1
Lek/Euro	0.30	3	0.04	2	0.37	1	0.00	3
Me konstante dhe trend								
Eksporte	0.00	0	0.02	8	0.00	3	0.00	5
PBB me jashtë	0.91	4	0.54	7	0.00	0	0.00	12
IÇK relative	0.00	8	0.11	9	0.91	2	0.01	3
Lek/Euro	0.37	5	0.08	2	0.70	3	0.00	6
Pa konstante dhe trend								
Eksporte	1.00	9	0.00	0	1.00	6	0.00	2
PBB me jashtë	0.98	4	0.27	7	1.00	11	0.00	16
IÇK relative	0.60	9	0.00	8	0.12	3	0.00	0
Lek/Euro	0.69	3	0.00	2	0.72	1	0.00	3

^aPërzgjedhje automatike e vonesave kohore bazuar në AIC; ^bPërzgjedhje e gjerësisë së intervalit Newey-West duke përdorur Bartlett kernel.

Lidhja afatgjatë ndërmjet variablave në funksionet e importit/eksportit u përcaktua nëpërmjet përdorimit të metodës së bashkintegrimit të testit Johansen dhe Engle dhe Granger (1987). Rezultatet e testit të parë (siç raportohet në tabelën 3) tregojnë se janë jo më shumë se dy ekuacione bashkintegruese për importet dhe eksportet dhe për Shqipërinë në nivelin e rëndësisë, përkatësisht 1% dhe 2%.

Tabelë 3. Testi Johansen për Bashkintegrimin.

Seritë: Në importe, Në PBB reale, Në IÇK relative, Në NEER					
Seritë ekzogjene: dum97 @seas(1) @seas(2) @seas(3)					
Testi i Rradhës së Pakufizuar të Bashkintegrimit					
Intervali i vonesave kohore (në diferencat e para): 1 deri në 4*					
Hipoteza e hedhur		Statistika Trace		Statistika Max-Eigen	
Nr. i CE(s)	Vlera Eigen		Prob.		Prob.
Asnjë	0.846560	130.3872	0	74.97782	0
Jo më shumë se 1	0.630302	55.4094	0.0018	39.80280	0.0004
Jo më shumë se 2	0.266288	15.6066	0.5244	12.38556	0.3801
Testet Trace dhe Max-eigenvalue tregojnë 2 ekuacione bashkintegruese në nivelin 1%					
Seritë: Në eksporte, në PBB me jashtë, në çmimet relative të mallrave të tregtueshëm, në lek/euro					
Seri ekzogjene: dum97 @seas(1) @seas(2) @seas(3)					
Testi i pakufizuar i vargut të bashkintegrimit					
Intervale të vonesave kohore (në ndryshimet e para): 1 me 1*					
Hipoteza e hedhur		Statistika Trace		Statistika Max-Eigen	
Nr. i CE(s)	Vlera Eigen		Prob.		Prob.
Asnjë	0.673901	93.6309	0	47.06325	0.0004
Jo më shumë se 1	0.522179	46.5677	0.0206	31.01777	0.0094
Jo më shumë se 2	0.199793	15.5499	0.5291	9.36115	0.6868
Testi trace tregon 2 ekuacione bashkintegruese në nivelin 2%.					
Testi i vlerës Max-eigen tregon 2 ekuacione bashkintegruese në nivelin 1%.					
*Rradha e vonesave kohore përzgjedhur nga kriteri LR.					

Testi Engle dhe Granger (1987) për bashkintegrimin është bazuar në palëvizshmërinë e termit gabim, të vlerësuar në ekuacionet për periudhën afatgjatë [ekuacioni (1)]. Mbetjet e nxjerra nga secili ekuacion i fluksit tregtar ishin të palëvizshme në nivelin 1 për qind të rëndësisë, duke treguar se ekziston një lidhje afatgjatë

ndërmjet importeve (eksporteve) tregtare dhe PBB-së të brendshme (të jashtme), çmimeve relative dhe kursit të këmbimit në Shqipëri. Gjithashtu, ekuacionet dinamike të vlerësuara në formularin e korrektimit të gabimit në hapin e dytë janë në përputhje me pritjet teorike për të gjithë parametrat. Elasticitetet e vëllimeve të importit dhe eksportit në periudhë afatgjatë dhe afatshkurtër janë paraqitur në tabelën 4.²

Tabelë 4. Elasticitetet e flukseve tregtare.

Elasticitetet e sasisë së importit të kërkuar (1996T1:2005T4)						
PBB real		Çmimet relative të IÇK		Kursi efektiv i këmbimit		EC
Afatgjatë	Afatshkurtër (t)	Afatgjatë (t)	Afatshkurtër (t-2)	Afatgjatë (t)	Afatshkurtër (t)	(t-1)
1.33 (3.65)	1.93 (2.50)	-.99 (-3.52)	-2.95 (-4.52)	-0.74 (-1.83)	-0.57 (-1.44)	-0.79 (-5.78)
Elasticitetet e sasisë së eksportit të ofruar (1996T1:2005T4)						
PBB real i huaj		Çmimet relative të mallrave të tregtueshëm		Lek/Euro		EC
Afatgjatë (t)	Afatshkurtër (t-1)	Afatgjatë (t)	Afatshkurtër (t-2)	Afatgjatë (t)	Afatshkurtër (t-1)	(t-1)
6.95 (7.81)	10.37 (3.08)	0.45 (1.25)	0.32 (0.48)	1.32 (2.60)	2.39* (3.77)	-0.65 (-4.04)
*Një parametër i kombinuar për tremujorët në periudhë t-1 [1.72 (3.77)] dhe t-3 [0.67 (1.63)].						
Shënim: PBB i jashtëm = PBB për Italinë, Greqinë, Gjermaninë dhe Turqinë; Çmimet relative = raporti i çmimeve vendase ndaj atyre të huaja; EC =termi i korrektimit të gabimit; t = tremujori aktual; t-statistikat janë dhënë në kllapa.						

Vlerësimet e elasticitetit në ekuacionin e importit tregojnë se importet e mallrave në periudhë afatgjatë përcaktohen kryesisht nga e ardhura e brendshme (e cila përfaqësohet nga ecuria e PBB-së reale). Një rritje prej 1 për qind në PBB real, duhet të çojë në rritjen e kërkesës shqiptare për mallra të huaja me 1.3 për qind, gjë që nënkupton rolin themelor të importeve në plotësimin e mungesës së mallrave vendas, të konsumuar apo të përdorur si inpute në prodhim.

Lidhja ndërmjet kërkesës për importe dhe çmimeve relative, shfaqet si elastike në periudhë afatgjatë dhe shumë elastike në atë

afatshkurtër. Kjo mund të pasqyrojë konkurrencën e lartë që hasin mallrat shqiptarë në vend dhe sa lehtësisht mund të zëvendësohen ata me mallra të huaj, në rast se rriten çmimet vendase (*ceteris paribus*). Kjo është mjaft e vërtetë në periudhë afatshkurtër, ku një rritje prej 1 për qind në çmimet vendase, krahasuar me inflacionin e jashtëm, mund të çojë në një fluks mallrash të huaj me rreth 3 për qind në Shqipëri, me një vonesë kohore prej dy tremujorësh.

Lëvizjet në kursin efektiv të këmbimit duket se kanë një ndikim të matur në kërkesën e brendshme për mallra të huaj. Ndonëse statistikisht jo të rëndësishëm, parametrat joelastikë theksojnë domosdoshmërinë për importe në ekonominë shqiptare dhe kërkojnë vëmendjen e politikëbërësve për paefektshërinë e politikave të kursit të këmbimit, në kufizimin e rritjes së importeve në periudhë afatgjatë dhe afatshkurtër.

Parametri i fundit i rëndësishëm në ekuacionin e importit është ai i termit të korrektimit të gabimit, i cili ka shenjë negative dhe është i rëndësishëm. Madhësia e treguesve të EC tregon se pothuajse 80 për qind e divergjencës së periudhës së mëparshme, korrigjohet në periudhën korente. Kështu, kemi një rregullim relativisht të shpejtë për ekuilibrat afatgjatë. Shkurtimisht, vëllimi i importit të mallrave në Shqipëri është i lidhur ngushtë me prodhimin e brendshëm real bruto, me zhvillimet në çmimet relative të konsumit, rregullimet për ekuilibrat afatgjatë dhe më pak me luhatjet e kursit të këmbimit.

Ashtu si edhe në drejtim të importeve, eksportet e mallrave shqiptarë përcaktohen më së miri nga të ardhurat e jashtme (aktiviteti ekonomik), veçanërisht të Italisë ku drejtohen rreth tre të katërtat e totalit të eksporteve. Në periudhë afatgjatë, eksportet vlerësohen me një rritje prej rreth 7 për qind për çdo rritje në përqindje të kërkesës së jashtme, e cila është e krahasueshme me elasticitetin e eksporteve në periudhë afatgjatë, që lidhet me të ardhurat italiane, siç është vlerësuar edhe nga Agolli (2004). Në periudhë afatshkurtër, efektet e të ardhurave të jashtme mund të jenë edhe më të mëdha, dhe të ndodhin brenda tremujorit tjetër. Megjithatë elasticiteti i të ardhurave të kërkesës për eksporte duket i konsiderueshëm, madhësia e parametrave është mjaft bindëse,

nisur nga madhësia e vogël e eksporteve shqiptare kundrejt kërkesës së kombinuar nga Italia, Greqia, Gjermania dhe Turqia (të cilët janë partnerët kryesorë tregtarë të Shqipërisë).

Ndryshimet në çmimet relative duket se kanë efekte jo domethënëse në ecurinë e vëllimit të eksporteve. Si në periudhë afatshkurtër dhe në atë afatgjatë eksportet vendase janë vlerësuar të tkurrura me 0.3 deri në 0.5 për qind, në përgjigje të 1 për qind rritjeje në çmimet e mallrave të tregtueshëm vendas – duke i supozuar çmimet e huaja si konstante. Kërkesa e jashtme joelastike e çmimeve sugjeron aktualisht se mallrat e eksportuar nga Shqipëria (që përbëhen kryesisht nga rieksperte me porosi në Itali) ende mund të ushtrojnë një shkallë të caktuar konkurrueshmërie të kostos kundrejt mallrave rivalë ndërkombëtarë, derisa çmimet e tyre konvergjojnë në një interval më të ndjeshëm.

Nga ana tjetër, lëvizjet në kursin e këmbimit lek/euro duket se përcaktojnë më së miri ofertën e brendshme për eksporte. Mbivlerësimi me 1 për qind i lekut kundrejt euros, për një periudhë të gjatë kohore dekurajon kërkesën e jashtme nga eksportet shqiptare me 1.3 për qind. Efektet e ndryshimeve të kursit të këmbimit janë më të mëdha në periudhë afatgjatë, duke treguar për një rritje të ndjeshmërisë së rieksperteve ndaj luhatjeve të monedhës vendase.

Koeficienti i termit të korrektimit të gabimit në ekuacionin e eksportit mbart shenjë negative dhe ndodhet në vlerat 0 dhe 1 në vlerë absolute, siç pritet. Madhësia e termit të korrektimit të gabimit tregon se pothuajse 65 për qind e largimeve nga ekuilibri në periudhën e mëparshme, korrigojnë në periudhën korente. Këto rezultate tregojnë se eksportet shqiptare në periudhë afatshkurtër dhe afatgjatë përcaktohen nga ecuria e aktivitetit të jashtëm ekonomik, nga ndryshimet në kursin e këmbimit lek/euro dhe nga rregullimet e termit të korrektimit të gabimit përreth ekuilibrit afatgjatë.

Tani mund të shqyrtojmë kushtin Marshall-Lerner, për të vlerësuar nëse politikatat e kursit të këmbimit do të kenë ndikim pozitiv në bilancin tregtar. Sipas kushtit, me qëllim që zhvlerësimi i monedhës të bëhet efektiv, shumica e elasticiteteve të çmimeve të kërkesës për

import dhe eksport (në vlerë absolute) duhet të jetë më e madhe se 1. Elasticitetet përkatëse të çmimeve të flukseve tregtare në Shqipëri ishin përkatësisht 0.99 dhe 0.45, dhe shuma e tyre e tejkalon njëshin. Kjo do t'i shtynte politikëbërësit drejt efektivitetit të zhvlerësimit të lekut, si një mjet për të kufizuar deficitin e jashtëm tregtar. Çdo konkluzion lidhur me rëndësinë e efekteve duhet të nxirret me kujdes, duke qenë se koeficienti i fundit nuk është shumë i rëndësishëm nga ana statistikore.

Së fundi, mbështetja në elasticitetet e vlerësuara në të dyja modelet është përcaktuar nëpërmjet një serie specififikimesh dhe testesh diagnostike. Siç u tregua në tabelën V, ekuacionet e importit dhe eksportit e kalojnë mjaft mirë testin Ramsey RESET të keqspecifikimit në formën funksionale. Testi LM nuk tregon ndonjë korrelacion serial në ekuacionin e importit; sidoqoftë, ai duket se është i pranishëm në rastin e eksporteve. Sidoqoftë, termat e gabimit duket se shpërndahen normalisht në të dyja ekuacionet, siç tregohet nga testet Jarque-Bera. Duke kontrolluar për heteroskedasticitet, testi Park tregon se është i pranishëm në ekuacionin e importit, por jo për çrregullime në ekuacionin e eksportit.

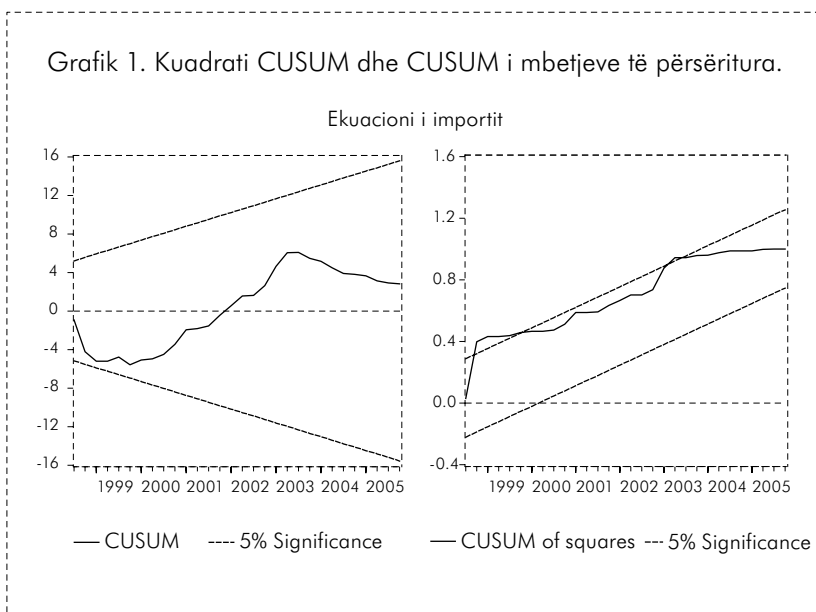
Për të korrigjuar gabimet e standardit OLS për korrelacionin (në eksporte) dhe heteroskedasticitetin (në importe), të dy ekuacionet u rivlerësuan duke përdorur metodën Newey-West. Rezultatet HAC treguan se vlerësimi OLS duhet të ketë mbivlerësuar gabimin e vërtetë të standardit për elasticitetin e kursit të këmbimit në ekuacionin e importit (pra, e konsiderueshme në nivelin 5 për qind); megjithatë, gabimi përkatës i standardit ishte nënvlerësuar në mënyrë modeste kur u vlerësua ekuacioni i eksportit.

Tabelë 5. Specifikime dhe statistika diagnostikuese për ekuacionet e eksportit dhe importit.

Testet Diagnostikuese	Importe	Eksporte
Testi LM i korrelacionit Serial Breusch-Godfrey:		
Obs*R-squared(koeficienti i përcaktueshmërisë)	18.7625 (0.0001)	0.8354 (0.3607)
Testi Ramsey RESET:		
Statistika F (kriteri Fisherit) (1,29)	0.8228 (0.3718)	1.0413 (0.3163)
Testi i Normalitetit të Mbetjeve:		

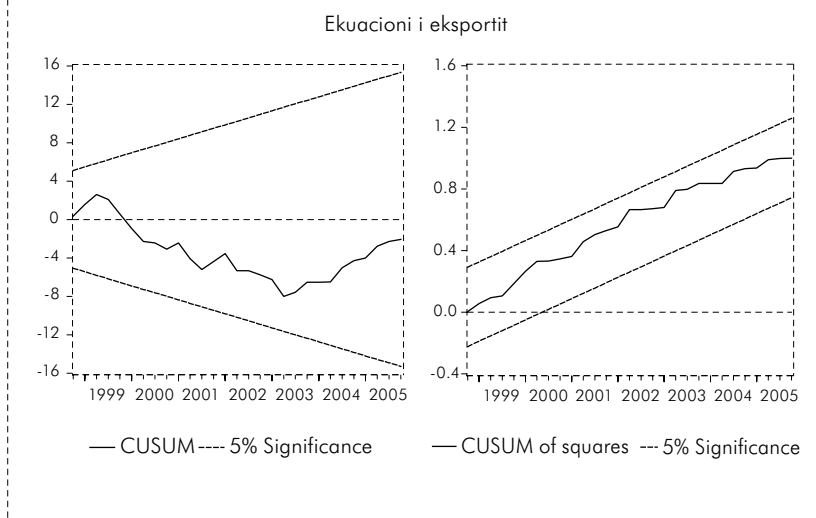
Jarque-Bera	0.2674 (0.8749)	0.0865 (0.9577)
Testi Park për Heteroskedasticitetin*:		
Statistika-t	1.4999 (0.1467)	2.6045 (0.0162)

*Bazuar në regresionin e mbetjeve kuadratike mbi vlerat kuadratike të përshtatura.
Shënim: vlerat e probabilitetit të testeve janë dhënë në kllapa.

Madje, shuma kumulative (CUSUM) dhe testet e shumës kumulative të kuadrateve (CUSUMSQ) u përdorën për të dalluar stabilitetin e vlerësimeve të parametrit në modelet e korrektimit të gabimit (figurë I). Në ekuacionin e importit, ndonëse janë vënë re devijime të vogla nga zona e nivelit të rëndësishëm prej 5 për qind, duke përdorur testin CUSUMSQ, mund të thuhet se vlerësimet e koeficientit tregojnë modele të stabilitetit të përgjithshëm gjatë periudhës së modelit.

Grafik 2. Kuadrati CUSUM dhe CUSUM i mbetjeve të përsëritura.

3. PËRFUNDIME

Ky material diskutimi analizon reagimin përkatës të flukseve tregtare ndaj ndryshimeve në të ardhura, në çmimet relative dhe në kursin e këmbimit në Shqipëri. Gjetjet empirike tregojnë se të ardhurat reale (të përfaqësuara nga PBB) janë përcaktuesi kryesor i flukseve tregtare në periudhë afatgjatë, veçanërisht për eksporte. Kjo sugjeron se Shqipëria mund të përfitojë potencialisht nga politikat e nxitjes së eksporteve. Madje, ndryshimet në çmimet relative duket se kanë një ndikim më të madh mbi vëllimin e importit të mallrave sesa kanë luhatjet e kursit të këmbimit. E kundërta qëndron për ofertën e eksporteve, e cila duket se reagon më shumë dhe më shpejt ndaj ndryshimeve në kursin e këmbimit lek/euro, sesa ndaj çmimeve relative.

Krahas vlerësimit të elasticitetit të importeve dhe eksporteve të mallrave për qëllime parashikimi, materiali hedh dritë mbi politikat e brendshme ekonomike, duke synuar kufizimin e deficitit tregtar me pjesën tjetër të botës. Vendosja e tarifave për importe nuk do të sjellë më efektet e dëshiruara, pasi Shqipëria po ndërmerr një

seri marrëveshjesh të tregtisë së lirë me Bashkimin Evropian dhe partnerët e tjerë të rëndësishëm tregtarë. Për këtë arsye, politikat e kursit të këmbimit do të jenë një levë e vlefshme, bashkë me planet e orientuara drejt eksportit, me qëllim që deficitin jashtëm tregtar të mbahet nën kontroll. Shuma e elasticiteteve të çmimeve të vlerësuara të flukseve tregtare (në vlerë absolute) në Shqipëri, është më e mëdhe se 1, duke treguar se kushti Marshall-Lerner është plotësuar. Për rrjedhojë, një zhvlerësim i monedhës duhet të ketë efekte pozitive mbi deficitin tregtar.

LITERATURE

Agolli, Mimoza (2004), "Exchange Rate Volatility Effect on Trade Variations," Albanian Center for International Trade, Research Papers, May 2004.

(http://www.acit-al.org/publications/Research_papers/may_2004_MAgolli.pdf)

Aydın, M. F. & U. Çıplak & M. E. Yücel (2004), "Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy," The Central Bank of the Republic of Turkey, Research Department Working Paper No: 04/09, June 2004.

Bahmani-Oskooee, Mohsen (1986), "Determinants of International Trade Flows: The Case of Developing Countries," *Journal of Development Economics* 20 (1986) 107-123, North-Holland.

Bahmani-Oskooee, M. & O. Kara (2003), "Relative Responsiveness of Trade Flows to a Change in Prices and Exchange Rate," *International Review of Applied Economics*, Vol. 17, No. 3, July 2003.

_____ & _____ (2005), "Income and Price Elasticities of Trade: Some New Estimates," *The International Trade Journal*, Vol. XIX, No. 2, Summer 2005.

Bahmani-Oskooee, M. & F. Niroomand (1998), "Long-run price elasticities and the Marshall-Lerner condition revisited," *Economics Letters* 61 (1998) 101-109.

Coşar, Evren E. (2002), "Price and Income Elasticities of Turkish Export Demand," *Central Bank of the Republic of Turkey, Central Bank Review* 2 (2002) 19-53.

Engle, R. F. & C. W. J. Granger (1987), "Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing," *Econometrica*, Vol. 55, No. 2 (March 1987), pp. 251-276.

Fullerton, T. M. & Jr. R. L. Sprinkle (2005), "An Error Correction Analysis of U.S.-Mexico Trade Flows," *The International Trade Journal*, Vol. 19, No. 2, Summer 2005.

Goldstein, M. & M. S. Khan (1978), "The Supply and Demand for Exports: A Simultaneous Approach," *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 60, No. 2 (Apr, 1978), pp. 275-286.

Houthakker, H. S. & S. P. Magee (1969), "Income and Price Elasticities in World Trade," *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 51, No. 2 (May, 1969), pp. 111-125.

Junz, H. B. & R. R. Rhomberg (1973), "Price Competitiveness in Export Trade Among Industrial Countries," *The American Economic Review*, Vol. 63, No. 2, Papers and Proceedings of the Eighty-fifth

- Annual Meeting of the American Economic Association, (May, 1973), pp 412-418.
- Kreinin, Mordechai E. (1967), "Price Elasticities in International Trade," *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 49, No. 4 (Nov, 1967), pp. 510-516.
- Marquez, Jaime (1990), "Bilateral Trade Elasticities," *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 72, No. 1 (Feb, 1990), pp. 70-77.
- Orcutt, Guy H. (1950), "Measurement of Price Elasticities in International Trade," *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 32, No. 2 (May, 1950), pp. 117-132.
- Pesaran, M. H. & Y. Shin & R. Smith (2001), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships," *Journal of Applied Econometrics*, 16: 289-326.
- Razafimahefa, I. F. & S. Hamori (2005), "Import Demand Function: Some Evidence from Madagascar and Mauritius," *Journal of African Economies*, Vol. 14, No. 3, pp. 411-434.
- Senhadji, Abdelhak (1998), "Time-Series Estimation of Structural Import Demand Equations: A Cross-Country Analysis," *IMF Staff Papers*, Vol. 45, No. 2 (June 1998).
- Shtylla, D. & E. Sojli (2006), "Parashikimi i Bilancit të Pagesave," *Banka e Shqipërisë, Material Diskutimi 1 (17) 06*.
- Warner, D. & M. Kreinin (1983), "Determinants of International Trade Flows," *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 65, No. 1 (Feb, 1983), pp. 96-104.
- Wilson, J. F. & W. E. Takacs (1979), "Differential Responses to Price and Exchange Rate Influences in the Foreign Trade of Selected Industrial Countries," *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 61, No. 2 (May, 1979), pp. 267-279.

SHËNIME

* Ilir Vika, Departamenti i Kërkimeve, dhjetor 2006.

Autori i është mirënjohës Altin Tankut (Departamenti i Kërkimeve, Banka e Shqipërisë) dhe Argita Frashërit (Departamenti i Statistikave, Banka e Shqipërisë) për komentet dhe sugjerimet e tyre të vyera. Pikëpamjet e shprehura në këtë material janë të autorit dhe nuk përfaqësojnë domosdoshmërisht ato të Bankës së Shqipërisë.

¹ Indekset e çmimeve të jashtme janë ndërtuar duke marrë çmimet e Gjermanisë, Greqisë, Italisë dhe Turqisë, dhe pastaj seritë janë ponderuar sipas pjesës që zë secili vend në importe (për ekuacionin e importeve) dhe në eksporte (për ekuacionin eksporteve) për Shqipërinë.

² Për të dhëna të modelit të vogël, si në rastin në fjalë, saktësia e rezultatit të rrënjës së njësisë dhe testet e bashkintegritimit mbeten shpesh të diskutueshme. Për këtë arsye, Pesaran et al. (2001) propozoi një metodë tjetër për analizën e bashkintegritimit, e cila lejon vlerësimin e lidhjes afatgjatë ndërmjet variablave, pavarësisht nëse ato janë $I(0)$ apo $I(1)$. Megjithatë, rezultatet në vijim të metodës Pesaran et al. (që nuk janë treguar në këtë material) ishin mjaft të ngjashme me ato të elasticitetit të treguar në tabelën 4.

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

Vika, Ilir

Matja e funksioneve të import-eksportit në Shqipëri /
Ilir Vika - Tiranë: Banka e Shqipërisë, 2009

-26 f; me il.; 15.3 x 23 cm.

Bibliogr.

ISBN 978-99956-42-04-4

339.562(496.5)

339.564(496.5)

Këtë publikim mund ta gjeni edhe në formë elektronike në adresën:

www.bankofalbania.org

*Në qoftë se dëshironi të keni kopje të
shkruara të tij mund t'i kërkonti në adresën:*

*Banka e Shqipërisë
Sheshi "Skënderbej" Nr.1 Tiranë Shqipëri,
Tel.: +355-(0)4-2222152;
Faks: +355-(0)4-2223558
ose duke dërguar një e-mail në adresën:*

public@bankofalbania.org

Tirazhi: 1000 kopje